

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/65/412-414>**Aynur Sabir qızı Osmanova**

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası

magistrant

aynur.imanova@yandex.ru

ƏLƏKBƏR RZAQULİYEVİN ƏSƏRLƏRİNDƏ ƏNƏNƏ VƏ MÜASİRLİK*Açar sözlər: Linoqravüra, rəssam, iş, Köhnə Bakı, silsilə***Tradition and modernity in the works of Alakbar Rzaguliyev****Summary**

Alakbar Rzaguliyev, one of the famous representatives of Azerbaijan fine arts is a master who had enriched our national-cultural heritage. The artist's numerous graphic works that have high artistic and aesthetic value and reflects the features of traditions of old national miniatures are its visual showing

It is possible to observe the emphasized qualities in the "Old Baku", "Azerbaijani fishermen" linocuts series. According to his benefiting from national-moral sources creatively, it is possible to see the successful result of tradition and modernity in these compositions expressed with white-black lines.

Key words: *linocut, artist, work, Old Baku, series*

GİRİŞ

Ələkbər Rzaquliyev Azərbaycan rəssamlıq tarixində xüsusi çəkisi olan sənətkarlardan biridir. Əsərlərində milli ornamentlərə, milli ünsürlərə üstünlük verən rəssam əsərlərində də bunu ön plana çəkmişdir. O, gündəlik həyatdan götürülmüş süjetləri yüksək bədii zövqlə işləmiş, kompozisiyalarında arabaya saman yükləyən, kəli nallayan, lavaş bişirən, xalça toxuyan, bıçaq itiləyən, nar satan, kürü toplamaq üçün balıqların qarnını yaran balıqçı kimi personajların səmimi görüntüləri kağıza köçürmüşdür.

"Köhnə Bakı" silsiləsinə daxil olan linoqravüralarında şəhər mühitini, memarlıq tikililərini, xalqımızın məişətini, əsrlər boyu mövcud olan yaşayış tərzini, rəngarəng etnik tərkibini əks etdirmişdir.

Ələkbər Rzaquliyevin əsərlərində ənənə və müasirlik

Azərbaycanın məşhur qrafika ustalarından olan Ələkbər Rzaquliyevin yaradıcılığında ənənəyə qayıdışı və onların yeni biçimdə bədii ifadəsini görmək mümkündür. Rəssam qədim kökləri olan mədəniyyətimizi dərinlən araşdıraraq mənimsədiyi üçün öz əsərlərində bunu əks etdirməkdən çəkinmirdi. Sənətkar Moskva Rəssamlıq məktəbinin yetirməsi olsa da milli folklorun, miniatür üslubunun ənənələrini yüksək qiymətləndirmiş və kompozisiyalarında bu ənənələrə müasir münasibətini açıq şəkildə nümayiş etdirmişdir. Bu haqda Ələkbər Rzaquliyevin özü qeyd edirdi: "Mən nəyə əsaslanıram. Klassik Şərq miniatür sənəti, Əzim Əzimzadə, müasir qrafika. Əlbəttə, bütün bunları dünyaya baxışınla uyğunlaşdırır, zamanla tutuşdurursan. Əks halda yaradıcılıq ölüdür". Əlbəttə ki, milli süjetlərə müraciət edən rəssamın bu əsərləri yaradarkən qədim üslubun ənənələrindən və qanunauyğunluqlarından istifadəsinin məntiqli seçim olduğu aydın görünür.

"Bilavasitə milli mənəvi qaynaqlardan yaradıcılıqla faydalanmasının nəticəsidir ki, onun ağ-qara cizgilərlə ifadə olunmuş bu kompozisiyalarında ənənə və müasirliyin uğurlu nəticəsini görmək mümkündür. Müraciət etdiyi motivlərin cəlbedici və təsirli bədii tutumunun əldə olunmasına səy göstərən Ələkbər Rzaquliyev bilavasitə miniatür üslubundan gəlmə bədii-estetik məziyyətləri yeni və daha müasir biçimdə təsfi etməklə, əsərlərin tarixi-etnoqrafik tutumunu gələcəyə ünvanlanmış bədii sənədə çevirməyə nail olmuşdur. Bu linoqravürlərdə müşahidə olunan kompozisiya yığcamlığı, siluet ifadəliliyi və cizgi oynaqlığı bədii təzadlar kontekstində şərh olunduğundan hər bir əsər təsirli baxılır. [4, səh.121]

Ələkbər Rzaquliyev yaşam boyu bir çox maneələrlə qarşılaşsa, bədii axtarışlarına fasilələr verməyə məcbur olsa da bu onun nəhayətsiz yaradıcılığına sədd çəkə bilməmişdi. Belə ki, repressiyalar dövründə sənətkar pantürkist ideyalarını yayması şübhəsindən 25 ilini həbsdə və sürgündə keçirmişdi. Buna görə də rəssam hər fürsətdə yaradıcılıqla məşğul olur, təxəyyülünün dərinliklərində saxladığı kompozisiyaları kağıza köçürməyə tələsirdi. Rəssamın oğlu bu haqda danışarkən qeyd edir ki, atam nə vaxt görsəm çəkirdi. Atamdan niyə bu qədər işlədiyini soruşanda deyirdi ki, itirdiyim illəri geri qaytarmaq istəyirəm.

Milli qrafika sənətimizin sütunlarından olan Ələkbər Rzaquliyev doğma yurduna olan həsrətini, sevgisini əsərlərində əks etdirirdi. O, sürgündən qayıtdıqdan sonra həmkarı Rasim Babayevin tövsiyyəsi ilə linoqravüra texnikasını dərinlən öyrənərək çoxsaylı əsərlər və silsilələr ("Köhnə Bakı", "Tələbəklik illəri", "Azərbaycan balıqçıları", "Azərbaycan pambıqçıları") yaradır.

Vətəninə möhkəm tellərlə bağlı olan qrafika ustasının əsərlərinin sevimli qəhrəmanları milli obrazlar idi. O, gündəlik həyatdan götürülmüş süjetləri yüksək bədii zövqlə işləyirdi. Bu kompozisiyalarda arabaya saman yükləyən, kəli nallayan, lavaş bişirən, xalça toxuyan, bıçaq itiləyən, nar satan, kürü toplamaq üçün balıqların qarnını yaran balıqçı kimi personajların səmimi görüntüləri kağıza köçürülmüşdür. Məsələn, rəssamın 200-dən çox orijinal əsərdən ibarət qədim tarixə malik Bakının ruhunun hiss olunduğu “Köhnə Bakı” adlı silsiləsi bunun ən gözəl nümunələrini özündə birləşdirmişdir. Rəssam başqa mövzularda da müraciət etsə də, ömrünün sonuna qədər dəfələrlə, usanmadan bu silsiləyə əlavə rəsmlər çəkmişdir. Bunun əsas səbəbi Bakıda-İçərişəhərdə anadan olan (31 yanvar 1903-cü il) rəssamın uşaqlıqdan şahid olduğu simalar və hadisələr olmuşdur. Beləliklə, qrafika sənətimizin əvəzolunmaz sənət incilərinin toplandığı “Köhnə Bakı” silsiləsi meydana gəlir.

“Köhnə Bakı” silsiləsinə daxil olan linoqravürələr XX əsrin əvvəllərinin şəhər mühitini, memarlıq tikililərini, xalqımızın məişətini, əsrlər boyu mövcud olan yaşayış tərzini, rəngarəng etnik tərkibini əks etdirdiyindən qiymətli sənət nümunələridir. Bu əsərlərdə iki əsrin kəsişməsində olan Bakının regionda böyüyən siyasi və strateji əhəmiyyəti aydın hiss olunur.

Qeyd etdiyimiz kimi Ələkbər Rzaquliyevin Azərbaycan mədəniyyəti yüksək bədii-estetik zövqlə təbliğ olunur. “Azərbaycan madonnası” əsəri (1972) belə nümunələrdəndir. Burada körpəsini əmizdirən azərbaycanlı xanımın milli motivlərlə zəngin geyimi, zinət əşyaları və onu əhatələyən mühit incəliklə təsvir olunmuşdur. Rəssam kompozisiyada personajın arxa planında divardan asılmış tikmə, rəflər, ornamentli güzgü, ön planında isə üzərində meyvələr olan inkrustasiya olunmuş kiçik masa, yerə salınmış xalça, çaydan və pürrengi çay ilə ənənəvi azərbaycanlı evinin təsvirini görüntüyə gətirməyə müvəffəq olmuşdur. Rəssamın dəfələrlə müraciət etdiyi “Azərbaycan madonnası”nın obrazı həmin ildə ikinci versiyasını da yaradır. Sənətkar digər lövhədən fərqli olaraq burada qədim Bakının memarlıq abidələrindən ibarət panoramını da kompozisiyaya əlavə etmişdir.

“...Zəngin evin ənənəvi interyerini təsvir edən ornamental mühit insanı xanlıqlar dövrünə, ipək və zər xaraya bürünmüş yumşaq xalçaların üstündə əyləşərək qızıl saplarla özlərinə cehizlik tikən və igid oğlan haqqında xəyallara dalan xumar baxışlı gözəllərin aləminə aparır. Eyni zamanda körpəni əmizdirən madonna tamamilə laqıddır və bu ornamental mühitin sadəcə bir hissəsi, şərq gözəlinin ümumiləşdirilmiş obrazıdır”. [3, səh. 157]

Ələkbər Rzaquliyevin gündəlik hamı tərəfindən görülən və adiləşən hadisələrə, obyektlərə gözəllik qaynağı olaraq fərqli rakursdan baxaraq bədii əsərə çevirməsi onun böyük usta olduğunun əyani göstəricisidir. Şəhərin “qaynayan” həyatını küll halında tamaşaçıya təqdim edən “Köhnə Bakı” silsiləsinin dəyərli edən amillərdən biri də silsiləyə daxil olan kompozisiyaların mövzu rəngarəngliyidir. Dolğunluğu ilə seçilən silsilənin maraqlı kompozisiyaları arasında sənətkarın uşaqlıq xatirələrinin olduğu mollaxanaya həsr olduğu lövhələrdir. Bunlara “Mirzə Ələkbər Sabir məktəbdə” (1961) “Mollaxanada” (1961), “Mollaxana” (1961, 1962) kimi nümunələr misal göstərmək olar.

Qədim Bakının-İçərişəhərin özünəməxsus tipajlarının təsvirləri silsiləni zənginləşdirən dəyərli nümunələrdir. Ələkbər Rzaquliyev bu personajların spesifik xüsusiyyətlərini qabartmağa çalışırdı. Öz işlərlə məşğul olan insanlar, daxmalar, dar küçələr taşaşaçıda nostalji hissləri canlandırır, desək, yanımlıq. Bu baxımdan, sənətkarın “Balıq satan” (1960), “Kömür satan” (1960), “Rəqqas” (1962), “Küçə bərbəri” (1962), “Ağ neft satan” (1962, 1967), “Xırdavatçı İçərişəhərdə” (1963), “Çoxarvadlı” (1963), “Nehrə çalxalayan” (1963), “Yumurta satan” (1963), “Palaz satan” (1960, 1963), “Fənərçi” (1964), “Ləzgi İçərişəhərdə” (1964), İsti sufle satan” (1965), “Südcü” (1965), “Çəkmə silən” (1966), “Başmaqçı” (1966), “Yalançı” (1970), “Şüşəçi” (1972), “Bıçaq itiləyən” (1972) və s. lövhələrinin adını sadalamaq olar. Bu əsərlərdə Ələkbər Rzaquliyev obrazın cəlbediciliyini və yaddaqalanlığını artırmaq üçün onların xarici görünüşünü bədii stilizə edərək dəyişir, perspektivanın məziyyətlərindən məharətlə istifadə edir. Əlbəttə ki, personajın arxa planında yaradılmış mühit obrazın mahiyyətinin açıqlanmasında əhəmiyyətli rol oynayır (Məsələn, “Qəssab”, 1972). Bununla yanaşı, bəzi əsərlərdə rəssam fonu ağ saxlamaqla da təsvir olunan qəhrəmanın təsirediciliyinə nail olur. “Dənizdən qayıdarkən” (1960), “Təzə çörək” (1970), “Gəzintidə (1972) və başqa lövhələr buna nümunə ola bilər.

Sənətkar çoxfıqurlu kompozisiyaların da ustalıqla öhdəsindən gəlir (“Ciyər kababı, 1965, “Pambıq yığımı”, 1966; “Novruz bayramına hazırlıq”, 1966; “Küçə kababxanası”, 1967; “Çayxanada qəlyan məclisi”, 1968; “Zorxana”, 1971 və s.). Rəssamın “Quba xalçası” (1972) kompozisiyasında Qubanın “Pirəbədil” xalısını toxuyan qadınlar görüntüyə gətirilmişdir. Bu əsərdə də zəngin miniatür üslubunun bədii dilindən ustalıqla istifadə olunmuşdur. Xalçanın bütün ornamentlərini incəliklə və ustalıqla təsvir edən rəssam əl əməyi, göz nuru olan ənənəvi sənətimizə yüksək dəyər verir.

Məlumdur ki, akademik normalarla müəyyən olunan perspektiva qanunları miniatür üslubunda olan əsərlərdə tətbiq olunmuşdur. Belə ki, qədim Şərq miniatürələrində məkan-fəza dərinlərinə deyil, müstəvi görüntüyə yer verilmişdir. Ələkbər Rzaquliyev də qədim üslubun bu xüsusiyyətindən bəhrələnərək lövhələrində bütün yaradıcılığı boyu bundan, o cümlədən mənzərələrində istifadə etmişdir. “Suraxanıda Atəşgah” (1960), “Qız qalası” (1966, 1967), “İçərişəhərdə küçə” (1970), “Qalada küçə” (1970, 1972), İçərişəhər (1972) kimi linoqravüralarda qədim miniatür üslubunun kompozisiya quruluşunun ənənələrini və qanunauyğunluqlarını aydın görmək olur. Hər sanimetri nəfəs alan, həyatla dolu olan kompozisiyalarda inqilabdan əvvəlki qədim şəhərin bütün sirlərini qəlb hərəkəti ilə sənətsevərlərə “danışır”. Bu əsərlər sayəsində evləri ziyarət edir, İçərişəhərin dar, dolanbac və həyat qaynayan küçələrinin dolaşır, memarlıq abidələrini seyr edirik. Bu linoqravürlərdəki maraqlı cəhətlərdən biri də əvvəlki əsərlərdən tanıdığımız tipajlar küçələri doldurmasıdır.

Onu da qeyd etmək ki, “Köhnə Bakı” silsiləsi haqlı olaraq böyük uğurlar əldə edir. Bu əvəzsiz əsərlər Bakıda və Moskvada baş tutan fərdi sərgidə, ABŞ-dan tutmuş Yaponiyaya qədər olan ölkələrdə keçirilən qrup sərgilərində sərgilənmiş və böyük rəğbət qazanmışdır.

Ələkbər Rzaquliyevin linoqravürə texnikasında icra olunmuş portretlərində də obrazın xarakterini ustalıqla əks etdirirdi. “Cəfər Cabbarlı” (1960, 1961, 1968), “Səməd Vurğunun portreti” (1962), “Avtoportret” (1962), “Kiçik qızın portreti” (1960), “Satirik-şair Sabirin portreti” (1960, 1966), “Daşkəsənli Əli kişi” (1966), “Yazıçı-satirik Cəlil Məmmədquluzadənin portreti” “Nəriman Nərimanovun portreti” (1968) və başqalarında obrazın xarakteri açıqlaraq milli ruhda yaddaqalan oblarzlar yaradılmışdır. Ənənə və müasirliyin vəhdətdə təqdim olunması bu portretlərin əsas səciyyəvi xüsusiyyətidir.

Rəssamın qədim ənənələrə, milli kimliyə dayaqlanaraq yaratdığı “Azərbaycan balıqçıları” silsiləsini Astaradakı müşahidələri əsasında ərsəyə gətirmişdir. Bu əsərlərin “Köhnə Bakı” silsiləsindən fərqi rəssam özü ilə eyni dövrdə yaşayan insanların obrazlarını və yeni dövrün ritmlərini əks etdirirdi. Rəssam yeni dövrü ritmikliyini kompozisiya quruluşunun dinamikliyi, hərəkətliliyi ilə tamaşaçılara ötürməyə çalışırdı. Ələkbər Rzaquliyev burada da miniatür üslubunun məziyyətlərindən istifadə edərək kompozisiyanı spiralvari (“Balığın duzlanması üçün çənlər”, 1963; “Balıqçı qadınlar çəlləklərlə”, 1963) və diaqonal (“Çəlləklərin qeydi”, 1962; “Balıqçı qadınlar çəlləkləri yükləyərkən”, 1964) quraraq məkan sərhəddini pozur. Buna görə də, tamaşaçılar lövhələri seyr edərkən sanki hadisələrin tam mərkəzinə düşür.

“Balıqçı qadınlar çəlləklərlə” (1963) əsərində kompozisiya rapport (ritm şəklində təkrarlanan ornament) şəklində qurulmuşdur. Burada sırayda iri çəlləklər daşıyan qadınlar seyrçiyə doğru irəliləyir və bu motiv az dəyişikliklərlə böyüyür. Beləliklə, dekorativ ritm meydana gəlir. Həmçinin, “Balığın duzlanması üçün çənlər” (1963) əsərində rapportdan istifadə edilmişdir. Rəssamın yuxarı rakursdan göstərdiyi bu kompozisiyaya isə dinamiklik hakimdir.

Geniş yaradıcılıq geniş diapazonuna malik olan Ələkbər Rzaquliyevin dəyərli ənənələrimizin yeni bədii texnikalardan və ifadə vasitələrindən istifadə edərək müasir dünyaduyumu ilə yaratdığı əsərlər qiymətli sənət inciləridir. Qənaətimizcə, sənətkarın əsərləri ənənə və müasirliyin harmonik şəkildə təzahürünü layiqincə təmsil etdiyindən Azərbaycan milli qrafika sənətində özünəməxsus yerə sahibdir.

NƏTİCƏ

Azərbaycanın məşhur qrafika ustalarından olan Ələkbər Rzaquliyevin yaradıcılığında ənənəyə qayıdışı və onların yeni biçimdə bədii ifadəsini görmək mümkündür. Milli qrafika sənətimizin sütunlarından olan Ələkbər Rzaquliyev doğma yurduna olan həsrətini, sevgisini əsərlərində əks etdirirdi. Ələkbər Rzaquliyevin gündəlik hamı tərəfindən görülən və adiləşən hadisələrə, obyektlərə gözəllik qaynağı olaraq fərqli rakursdan baxaraq bədii əsərə çevirməsi onun böyük usta olduğunun əyani göstəricisidir.

Ədəbiyyat

1. Aliyev Z. The lover of Old Baku. Panorama newspaper. August 27, 1997, №163 (420)
2. Najafov M. "Old Baku". Baku, 1969.
3. Malikova Sh. "Alakbar Rzaguliyev". Khalq Bank, 2018
4. Khalilov A. Artistic features of the graphic series "Old Baku", pp. 121-125.

Rəyçi: dos. G.Nərimanova

Göndərilib: 07.04.2021

Qəbul edilib: .11.04.2021